

İÇTİMÂİYÂT NEDİR ?

İçtimâiyât henüz yeni teşekkül etmiş ve felsefî devrinden yeni çıkmış bir ilim olduğu için bazı mütefekkirler böyle bir ilmin mevcudiyetini bile inkar ediyorlar. Yeni bir ilim mevcut olabilmek için o ilmin kendisine mahsus bir tedkik sahası olmalıdır. İşte bazıları içtimâiyâtın böyle hususî bir mevzû'ü olduğunu kabul etmiyorlar. Sâniyen, bir ilim mevcut olabilmek için bu ilmin tedkik ettiği hâdiseler arasında doğrudan doğruya bir münasebet mevcut olması ve bu hâdiselerin yekdiğerini - diğeri neviden hâdiselerin müdahalesine lüzum kalmadan- izah edebilmesi lazımdır.

İçtimâiyât, içtimâî hâdiselerle bu hâdiselere hakim olan kanunları tedkik eden ilimdir. İçtimâiyâtçılara göre böyle bir ilmin hususî bir mevzû'ü olmakla beraber, içtimâî hâdiseler de diğeri tabiat hâdiseleri gibi tabiat dahilindedir, yani bir intizam ve muayyeniyete tabidir ve binaenaleyh kabil-i fehmdir.

Demek oluyor ki içtimâiyâtın ne olduğunu aramadan evvel, içtimâî hâdiseler mevcut olup olmadığını ve bu hâdiselerin muayyen ve zarûrî kanunlara tabi bulunup bulunmadığını tedkik etmek lazımdır.

İçtimâî sıfatı altında toplanabilecek ve bu sıfatı sırf kendilerine inhisar ettirebilecek bir takım hâdiseler var mıdır?

Çünkü cemiyet dahilinde husûle gelen bütün hâdiselere içtimâî namını verirsek, içtimâiyâtın has bir mevzû'ü kalmaz. Bir cemiyet insanlardan mürekkeptir. O cemiyet dahilindeki insanlar doğar, büyür, ölür. Bu hâdiseleri hayatiyât ilmi tedkik eder. İnsanlar yer, içer, uyur vs. Bunları da fizyoloji tedkik eder. Cemiyetin mürekkebi bulunduğu fertlerden herbiri düşünür, muhakeme eder, lezzet ve elem duyar vs. ki bu nevi hâdiseleri de ruhiyyât tedkik ediyor. Görülüyor ki bir cemiyet dahilinde cereyan eden hâdiseler hayatiyyât, fizyoloji, ruhiyyât vs. gibi bir takım ilimlerin mevzû'

unu teşkil ediyor. Bunlara içtimâî namını vermek doğru olamaz. O halde içtimâiyâtın tedkik edeceği içtimâî hâdiseler hangileridir? Böyle ayrı bir nevi hâdiselerin mevcudiyeti birçokları tarafından inkar olunuyor. Bunlar arasında en mühimmi, içtimâiyâtçılardan Gabriel Tarde'dir. Tarde'a göre içtimâî dediğimiz hâdiseler, ruhiyyâtın nedkik ettiği hâdiselerden başka bir şey değildir. Ferdlerdeki bazı fikirler veya hisler taklit vasıtasıyla intişar ediyor, etrafa dağılıyor. Binaenaleyh bu hâdiselerin hususî bir sıfatı yoktur. Çünkü ruhî bir hâdisе birçok fertlerde tekerrür etmekle mahiyetini değiştirmez. Görülüyor ki eğer Tarde'ın fikri doğru ise içtimâiyât, ferdî ruhiyyâttan başka bir şey değildir. İçtimâiyâtın kendisine mahsus, ayrı bir mevzû'u yoktur. İçtimâî hâdiseleri ruhî, hayatî vs. hâdiselere ircâ eden bütün nazariyelerden çıkan netice budur. Demek oluyor ki evvel emirde bu hâdiseleri ayırmak ve ruhî, hayatî vs. hâdiselerden tefrik ve temyiz etmek lazımdır.

Evvela, malum olan bir şey varsa, o da bir takım cemiyetlerin, yani insanlardan müteşekkil kümelerin mevcudiyetidir. Bu insan kümelerinden bazıları devamlıdır (milletler gibi); bazıları muvakkattır (cumhurlar, meclisler vs.); bazı cemiyetler kesiftir (büyük cemaatler); bazıları gayet küçüktür (zevc ile zevceden mürekkep aile gibi). Fakat bu veya aşiret, kabile, içtimâî sınıflar, meslekî zümreler vs. gibi sair cemiyetlerin müşterek bir sıfatı vardır : Bunlar ferdî şuurların bir araya gelmesinden husûle gelir. Birçok fertlerin yanyana bir arada bulunması -hayvan kümeleri gibi- bir cemiyet husûle getiremez. Bu fertlerdeki şuurların yekdiğeriyle münasebete girişmesi, tavırlar vs. gibi vasıtalarla yekdiğeri üzerinde amel ve aksülamelde bulunması lazımdır. İşte bir cemiyet, bu tesir ve aks-i tesirlerden anlaşılır. Herhangi bir cemiyete mensup insanların -yukarıda söylediğimiz gibi- ferdî hayatları var; bunların uzvî, ruhî vazifeleri var. Bu vazife veya fiiller fertlerde, her hangi cemiyete mensup olurlarsa olsunlar, hep birdir, değişmez. Eğer tek başına yaşayan bir insan tasavvur etsek, onun uzvî, ruhî, hayatî vezâifi cemiyetteki fertlerin aynıdır. Fakat acaba bu zümreyi teşkil eden fertler arasında bazı hâdiseler yok mudur ki fertlerden her birinin sıfat ve mahiyetini değil, fakat sırf mensup olduğu zümrenin mahiyetini gösterebilir? Acaba sırf bir cemiyet mevcut olduğu için husûle gelen ve cemiyet dağıldığı zaman ortadan

kalkan bir takım hâdiseler mevcut değil midir? Eğer mevcut ise, bir cemiyeti teşkil eden insanların ferdi hayatlarından ma'adâ ve ondan büsbütün ayrı olarak bir de mensup oldukları o cemiyetin içtimâî bir hayatı ve o hayatın kendisine has tecelliyâtı var demektir.

Bir cemiyet teşkil eden fertlerden her birinin, sırf o cemiyete mensup olduklarından dolayı bir takım hukuk ve vazifeleri vardır. Bir cemiyete mensup olan fert aynı zamanda bir aileye, bir sınıf-ı içtimâîye, meslekî bir zümreye, hususî bir cemiyete vs. mensuptur. Bu küçük zümrelerden her birine mensubiyet, ferde muayyen bir takım düşünüşler, tehassüsler, fiiller tahmil eder. Bu tarz-ı tefekkür, tarz-ı tehassüs ve tarz-ı hareketler, ferdi tefekkür, tehassüs ve hareketlerden büsbütün başkadır. Her fert, peder, zevce, birader, ahali, asker vs. sıfatıyla fert olarak kaldığı zamankinden başka ve mensup olduğu cemiyet ve zümrenin hukuk ve âdetleri ile tayin edilmiş bir tarz-ı tefekküre, tarz-ı tehassüse ve tarz-ı amele tabidir. Mamafih, fert bu tarzlara tabi olsun olmasın, onlar yine mevcuttur. Bir adam aile hukukuna riayet etmese, yine o hukuk bâkidir. O ferdin fiiline muallak değildir. Şey'i fertten hariçtir. Çünkü her fert doğduğu zaman o hukuku, âdetleri birlikte getirmez, sonradan terbiye ile alır. Bunların o cemiyette kendinden evvel mevcut olması, kendi ef'âlinden hariç, müstakil olarak mevcut olduklarına bir delildir.

Her halde, görülüyor ki cumhur veya cemiyet halinde olsun, zümrenin kendine has bir mahiyeti vardır. Kendisine mensup olan fertlerin tarz-ı tefekkür, tarz-ı tehassüs ve tarz-ı amellerini tayin eder ve eğer bu fertler başka insan zümrelerinde yaşamış olsaydılar, başka türlü tefekkür ederler, başka türlü hissederler, başka türlü hareket ederlerdi. Demek oluyor ki her zümrenin kendine mahsus temayülleri, itiyadları, itikadları vs. vardır. Demek oluyor ki tek bir ferdin fikirleri, a'mâli ile ma'şerî tezahürler arasında bir uçurum vardır. Bu ma'şerî tezahürlerin hususî bir mahiyeti, nev'ine münhasır kuvvetleri olduğunu kabul etmek zaruridir.

Cemiyet hayatının bazı tezahürâtını alalım. Meselâ iktidâdî hayat : Bu sahada görüyoruz ki birçok âdât, kaideler vs. var : Emti'anın istihsali, taksîm-i a'mâl, beynülmilel mübadele, sermayelerin iştirâki, nakit, itibar, faiz vs. En âdî bir tüccarın veya

bir amelenin işe girişebilmesi için ne kadar çok şeyler bilmesi, ne kadar mütenevvi itiyadlara sahip olması lazım geleceği düşünül-sün. Her halde tüccarın, ticaret etmek için ve amelenin hayatını kazanmak için sarfettikleri faaliyetlerin şekillerini kendileri bu-lup icad etmediler. Hiçbir tüccar ne istihsali, ne taksim-i a'mâli, ne nakit ve ne de itibar vs. usûllerini kendisi bulmaz. Olsa olsa, kendilerine zarurî olan gıdaları tedarik, tabiata karşı nefsinin muha-faza hususunda umumî bir temayül ve nihayet teşebbüs, kazanç hususunda umumî, mübhem bir zevk ile dünyaya gelebilirler. Çalışmak azrusu, tasarruf hissi, lüks muhabbeti vs. gibi en fitrî görü-nen hissiyat bile içtimâî harsın neticesidir. Çünkü bu gibi şeyler birçok cemiyetlerde olmadığı gibi her cemiyet ve bir cemiyetin muhtelif sınıf ve tabakalarında değişiyor. O halde bir tüccar veya bir ameale fitrî, ferdi olan temayülleriyle iktifa etseler, gayet sade faaliyetlerde bulunurlardı. Halbuki ifaya mecbur oldukları şeyler gayet karışık, gayet mürekkebirdir. Bu faaliyetlerin içtimâî, *hâric ez ferd* olduğunu isbat eden, yalnız karışık, mu'zil olmaları değil, bu tarz faaliyetlerin kendilerini her ferde cebren kabul ettirmeleri, tahakküm etmeleridir. Hiçbir kimse bu günkü sikke usûlünü ka-bulden, o cemiyetin resmî nukûdunu tanımaktan imtina edemez. Kendine göre bir itibar, faiz vs. usûlu kabul etmek isteyen, istih-sallerinde eski imalat tarzlarını taklide meyil gösteren bir tüccar veya müstahsil iflasa mahkumdur.

İçtimâî hâdiselere en bariz bir misal de lisanıdır. Bir çocuk dün-yaya geldiği zaman terbiye, tahsil ile, kendinden asırlarca evvel teessüs etmiş bir lisan öğrenmeye mecburdur. Hiçbir çocuk doğar-ken kendisiyle beraber bir de ferdi lisan getirmez. Mensup olduğu cemiyetin lisanı öğrenmeye mecbur olur. Kendi kendine bir lisan icadetmek isteyen bir fert ya esasen mevcut lisanlardan birini ka-bul eder veya ebedî bir infirada mahkum olur. An'anevî kaidelere âdetlere riayet etmeyenler, âmmenin şiddetli itirazlarına uğrarlar. Çünkü bir lisan yalnız kelimelerden mürekkebe bir manzume de-ğildir. Her lisanın, fikirleri idrak, tahlil, tanzim hususunda kendine mahsus bir tarzı vardır. Fert mensup olduğu zümrenin lisanını ka-bul etmekle, o zümrenin hususî bir tarzda tasavvurunu da kabul etmiş olur.

Ali hususunda, ferдин bazı temayüllerinin, hissiyatının bir aileyi teşkile ve ihdasa kafi geleceği zannolunur ve aile, ferдин tenasül hususundaki uzvî temayüllerinin, cinsî kıskançlık veya şefkat-i pederâne ve mâderânenin, kadın ve erkek arasındaki râbıta hislerinin bir neticesi addolunuyor. Halbuki tarih bize aile ve izdivac unâmûzecelelerinin ne kadar çok, ne kadar karışık olduğunu gösteriyor. Öyle olsaydı, aile ve izdivac her yerde aynı şekilde câri olurdu. Halbuki bu her cemiyete göre değişiyor. Sâniyen, sırf ferđi hissiyat aileyi teşkile kafi gelseydi, hukukî rabıtalara, mecburiyetler tesisine hacet kalmazdı. Halbuki izdivac gayet muğlak ve kat'î kaidelere ve hukukî te'dîb ve tamirlere tabidir. Görülüyor ki fertlerin hisleri, düşünceleri ve fiillerinin bu muhtelif şekilleri kendilerinden evvel esasen mevcut olduğu gibi, kendilerinden sonra da bâkidir. Her fert insan olduğu için yiyor, içiyor, dönüyor. Fakat diğer insanlarla birlikte, aynı tarzda düşünmeye, hissetmeye, işlemeye mecbur olunca tarihin her devresinde faaliyetlerinin muayyen şekli büsbütün başka sebeplere tabidir ve bu sebepler her cemiyete göre değişir. Bu muayyen faaliyetler, ma'serî itiyadların hey'et-i umûmiyesidir.

Fertleri muhtelif cemiyetlerde ve muhtelif devrelerde, filan veya falan türlü muayyen faaliyete icbar eden bu itiyadlar iki türlü olabilir : Bir kısmı gayet mühim olduğu için tefekküre, teemmüle muhtaçtır. Bunlar meş'ûr bir hal aldıktan sonra yazılı veya şifahî düsturlar sûretinde tesbit olunur. Ve bu düsturlar o zümrenin ne gibi faaliyetleri itiyad edindiğini ve a'zâsından her birinin nasıl hareket etmesini arzu ettiğini kat'î bir sûrette bildirir. Âmirî olan bu düsturlar, hukuk, kanun, durûb-i emsâl, ahlak kaideleri vs. dediğimiz şeylerdir. Diğer kısım itiyadlar, zümre içinde münteşir fakat mübhem, şuursuz kalır : Âdetler, örfler, avam itikadları vs. gibi ki tam bir sûrette neden ibaret oldukları malum olmayan ve mecburiyet olmaksızın ittibâ edilen şeylerdir. Fakat her iki kısımda da hâdisenin mahiyeti birdir. Bunların her ikisi de tefekkür veya amel tarzlarıdır ki bunları an'ane ihdâs ve tesis eder ve cemiyet, fertleri bunlara ittibâ'a mecbur eder.

İçtimâiyât işte bu ma'serî itiyadları ve bu itiyadların bilâtevakuf geçirdiği tebeddülâtı tedkik eder. Görülüyor ki içtimâî denilen bu hâdiseler hayatiyyât ilminin tedkik ettiği hâdiselerden

ayrıdır. Çünkü tasavvurlar ve fiillerden mürekkebdir. Bu tasavvurlar ve fiiller ruhiyatın da saha-yı tedkiki haricindedir. Çünkü ferdi şuurdan doğma şeyler değildir. Her fert bu tasavvurları ve fiilleri hariçte buluyor ve kabule mecbur oluyor. Ve fert bunlara ittibâ etsin etmesin, bunlar yine şey'i olarak mevcuttur. Tabii bu hâdiseler yine fertlerde tecellî eder. Bu tasavvurlar, fiiller yine ferdi şuurda mevcuttur. Fakat fertte mevcut olması bunları menselerinin ferdi olup içtimâî olmadığını isbat etmez. Tarde'in dediği gibi bunlar bir fette vücut bulup diğerlerine sirayet etmiyor, belki bütün zümrede mevcut olduğu için oradan kendisini fertlere kabul ettiriyor. Durkheim'in dediği gibi «Cüzü'lerde mevcut olduğu için küllde değil, fakat küllde mevcut olduğu için cüzü'lerde de mevcuttur.» Bir cumhurda, bir mecliste hâdis olan fikirler, bazı fiiller bir veya birkaç fert tarafından ortaya atılıp ve diğerleri tarafından kabul ediliyor denilemez. Bir mecliste veya cumhurda, sırf zümre olduğu için husûle gelen, hususî bir halet-i ruhiyye o zümreyi teşkil eden fertlerden herbirine kendisini kabul ettiriyor ve bu ruhî hal-i tabîî fertlerin her birinde tecellî ediyor. Bir meclisi, bir cumhuru sürükleyen bir fert değildir. «Orada her fert herkes tarafından sürükleniyor.»

Demek oluyor ki içtimâî hâdiseleri diğer nevi hâdiselerden tefrik için bir takım mümeyyiz sıfatlar bulabiliriz. Bunlardan birincisi gördük ki içtimâî hâdiselerin mecburiyetidir. Bütün hukuk, ahlak, din kaideleri ya her ferdin ruhunda mahkûktur veya kanunî düsturlarla tesbit ve beyan edilmiştir. Her fert bunlara ya kendiliğinden veya bilmeceburiye itaat eder. Ekser-i fertler bu kaidelere itaat ederler. İtaat etmeyenler bile bir kaideyi ayakları altına aldıklarını bilirler. Fakat itaat edilsin, edilmesin, cemiyet bunların mecburiyetini daima hatırlatır : Hukuka, ahlaka vs. riayet etmeyenleri tecziye eder. Bir cemiyetin din, hukuk, ahlak vs. kaidelerine yani tarz-ı tefekkür ve tarz-ı ameline muhalefet edenler, ma'şerî vicdanın itirazına uğrarlar : Bu itiraz aksülameli idam, hapis, tazmin gibi maddî ve muayyen olduğu gibi nefret-i umûmiye, istihza, garâbet vs. gibi hafif ve manevî de olabilir. Fakat her halde hâdise hep birdir. Her fert bu kaidelere riayet ettiği zaman bunların tazyiki, cebri kuvvetini hissetmez. Fakat en ufak muhalefet bu kuvveti derhal teyid eder.

İbtidâî cemiyetlerde hukuk, ahlak vs. gibi bütün içtimâî tezahürler ayrı ayrı mevcut değildir. Onlarda insanlara mahsus hiçbir faaliyet yok gibidir. Her şey dinî bir mahiyeti hâiz, binaenaleyh mecburîdir. Fakat müterakkî, mütemeddin cemiyetlerde, ceza, te'dib her hususta muayyen değildir. İktisâdî, hukukî, hatta dinî fiillerde bile fert ekseriya müstakil görünüyor. İçtimâî tazyikin mevcudiyeti muayyen bir sûrette görünmüyor. Binaenaleyh içtimâî hâdiseleri temyiz için mecburiyet sıfatından başka bir sıfat daha aramak lazımdır. O da bu içtimâî itiyadların fertten evvel müesses, mevcut bulunması ve ferde hariçten terbiye vasıtasıyla gelmesidir. Her batın, din, hukuk, ahlak, iktisat kaidelerini kendinden evvel gelen batından gerek hususî ve gerek umumî terbiye vasıtasıyla alır. İçtimâî hâdiselerin, itiyadların vasıtaya intikali terbiyedir. Bu sûretle hususî iki mümeyyiz sıfatı haiz olan bu hâdiselere ayrı bir isim vermek lazımdır. Bunlara en münasip "müessese"dir. Müessese, bir cemiyet dahilinde mevcut ve her ferdin doğduğu zaman etrafında bulunduğu ve az çok cebren kabul ettiği müesses bir takım fiillerin veya fikirlerin heyet-i umûmiyesidir. Müessese ekseriya zannedildiği gibi mutlaka mütebelvir bir takım tertibat-ı içtimâiyeden ibaret değildir. Bir cemiyetin âdetleri, müddeaları, bâtil fikirleri, itikadları, siyasî teşkilatı, hukuku, ahlakı, lisanı...hep o cemiyetin müesseseleridir. Bütün bu hâdiselerin mahiyeti birdir. Yalnız aralarında derece farkı vardır. Hayatiyyât aleminde uzvî vazife ne ise, içtimâiyât aleminde de müessese odur. Hayatiyyât ilmi nasıl hayatî vezâifi tedkik ediyorsa, cemiyet ilmi olan içtimâiyât da bu müesseseleri tedkik eder.

İçtimâiyât Müderris Muavini

NECMEDDİN SÂDIK